

VOYAGA YETMAGANLAR HUQUQIY ONGI VA HUQUQIY MADANIYATINI  
YUKSALTIRISH

**Chuboyeva Ozodaxon Quvonbekovna**

*NamDU yuridik fakul'teti katta o'qituvchisi*

**Annotatsiya:** *Maqolada voyaga yetmaganlar huquqiy ong va madaniyatni shakllantirish va rivojlantirish, mamlakatimizda huquqiy ta'lim va bilimlar targ'ibotini tubdan yaxshilash, bolalarning huquqiy ongini va madaniyatini shakllantirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etishi, bolalarning huquqiy ta'limini milliy qonunchilikni mustahkamlash va ijtimoiy adolatni kuchaytirish, voyaga yetmaganlar o'rtasida huquqiy madaniyatini oshirish tamoyillari asosiy o'ringa qo'yilganligi, shundan hozirgi globallashuv, ilmiy-texnika taraqqiyoti davrida bolaning huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirish zaruriyati haqida yozilgan.*

**Kalit so'zlar:** *ong, madaniyat, huquqiy ta'lim, bilim, targ'ibot, bolalar huquqiy ongi, mamlakat, milliy qonunchilik, demokratik jamiyat, globallashuv, axborot-kommunikatsiya, texnologiya.*

“Bolaga berilgan ilm toshga o'yilgan naqsh kabidir” degan ta'rifni xalqimiz bejiz gapirmagan. Qaysi xalqning yoshlarida, osmirlarida ilmga intilish kuchli bo'lsa, ana shu davlatda rivojlanish va xalqning ma'naviyati, dunyo taraqqiyotida shu xalq vakillarining tutgan o'rni salmoqli bo'ladi. Xozirgi dunyo taraqqiyotiga nazar solsak, bu xolatni kuzata olamiz.

Ayniqsa, xalqlar huquqlarini takomillashuvi, xalqaro inson huquqlari borasidagi amalga oshirilayotgan faoliyatda ham dunyo mamlakatlaridagi yoshlarga berilayotgan huquqiy bilimlar katta ahamiyatga ega bo'lmoqda.

E'tibor qaratadigan bo'lsak, rivojlangan mamlakatlarda milliy qonunchilikni mustahkamlash va ijtimoiy adolatni kuchaytirish, aholining huquqiy madaniyatini oshirish tamoyillari asosiy o'ringa qo'yilgan. Bunga misol sifatida Amerika Qo'shma Shtatlarida xalqni birlashtiruvchi va harakatga keltiruvchi kuch sifatida “Amerika orzusi” g'oyasi asosiy o'rinda tursa, “Olg'a, Singapur!” shiori Singapur mo'jizasi islohotlari orqali hayotga tatbiq etilgan. Fransiyada barcha narsa inson va uning manfaatlari uchun, erkinlik, tenglik va birodarlik g'oyalari asosida davlat insonlarga cheksiz huquq va erkinliklarni yaratib bergan va ularni mamlakat manfaatlari yo'lida birlashtirgan. Xitoyda esa ma'naviy tarbiya tizimi ona vatanga xizmat qilish va sodiq bo'lish g'oyasi asosida tashkil etilgan. Shuningdek, Buyuk Britaniya, Yaponiya, Eron, Germaniya, Turkiya davlatlarida ilgari surilgan o'ziga xos g'oyaviy yo'nalishlar ularning taraqqiyotida muhim o'ringa ega bo'lib kelmoqda.

Shundan kelib chiqib, hozirgi globallashuv, ilmiy-texnika taraqqiyoti davrida aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirishning innovatsion

usullaridan, targ'ibotning ilg'or va ta'sirchan vositalaridan, xorijiy davlatlarning bu boradagi ilg'or tajribalarini o'rganish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Yangi O'zbekistonda ham yoshlarga huquqiy ta'lim berish jarayoni salmoqli natijalarni tashkil etmoqda, ularni barkamol insonlar etib voyaga yetkazish, o'z huquqlari bilan birgalikda erkinliklari, majburiyatlarini tushuntirish davlatimizning huquqiy-demokratik jamiyat qurish yo'lida tashlangan katta qadamdir.

Jamiyatimizda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish "Shaxs — oila — mahalla — ta'lim muassasasi — tashkilot — jamiyat" tizimi bo'yicha tashkil etilgan. Darhaqiqat, huquq asoslarini, Konstitutsiya va qonunlar mazmun-mohiyatini, yangi qonuniy hujjatlar, huquqiy me'yorlarni kishilarning, birinchi navbatda, yoshlarning ongi, qalbiga singdirishda hech bir narsa o'z ahamiyatiga ko'ra huquqiy ta'lim-tarbiyaga tenglasha olmaydi.

Jumladan, biz jamiyatda huquqiy ong va madaniyatni shakllantirish va rivojlantirish, mamlakatimizda huquqiy ta'lim va bilimlar targ'ibotini tubdan yaxshilash, qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlarni ijrochilarga yetkazish, aholini qabul qilinayotgan qonunlarning maqsadi, mazmun-mohiyatidan keng xabardor etib borishga yo'naltirilgan maqsadli chora-tadbirlarni qo'llab-quvvatlanmoqda. Zero, faqat erkin, o'z huquq va majburiyatlarini biladigan, qonun va amaldagi tartib-qoidalarini hurmat qiladigan fuqaro o'z huquqlaridan to'laligicha foydalana oladi.

Shu o'rinda voyaga etmagan yoshlarning huquqiy ongini va madaniyatini shakllantirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Nega? Chunki, huquqiy ong va madaniyat demokratik jamiyatning asosi bo'lib, davlatning huquqiy jihatdan mukammalligini, jamiyatning har bir a'zosi tomonidan huquqiy normalarga rioya etishini bildiradi. Yoshlarda huquqiy madaniyat, yuqori ma'naviyatni shakllantirishda avvalo ularni umuminsoniy va milliy qadriyatlarda tarbiyalash joiz.

"Yuksak huquqiy madaniyat — mamlakat taraqqiyoti kafolati" degan konseptual g'oya asosida aholining barcha qatlamlari huquqiy savodxonlikka erishishlari, yuksak darajadagi huquqiy ongga ega bo'lishlari hamda huquqiy bilimlarini kundalik hayotda qo'llay olishlari uchun tizimli va keng qamrovli huquqiy targ'ibot tadbirlarini tashkil qilish davlat organlari va tashkilotlarning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekiston dunyodagi eng yosh davlatlardan biri bo'lib, o'rtacha yosh 28 ni tashkil etadi. Shuningdek 36,2 milliondan ortiq aholining 60 foizi (15,6 mln) 28 yoshgacha bo'lgan o'smirlardan iborat. O'zbekistonda 1-6 yoshdagilar 3,63 mln, 7-14 yoshdagilar 5,17 mln, 14-28 yoshdagilar 6,8 mln kishini tashkil etadi.

O'zbekiston aholisining 30 foizi yoki 10 milliondan ortig'ini aynan yoshlar va bolalar tashkil etadi. Shu bois xalqaro ekspertlar bu haqda to'xtalganda, "O'zbekiston yosh, mustaqil va dinamik tarzda rivojlanayotgan davlat" ekaniga alohida urg'u beradi. Bu esa, o'z navbatida, bolalar va yoshlarning jismoniy, intellektual hamda ma'naviy-

axloqiy rivojlanishini yuqori darajada ta'minlashga qaratilgan tadbirlarni amalga oshirishni davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylantirmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev Birlashgan millatlar tashkiloti Bosh assambleyasining 72-sessiyasidagi nutqida yoshlarning jamiyatimizdagi o'rni haqida to'xtalib, "...yosh avlodni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, uning huquq va manfaatlarini himoya qilish borasidagi ko'p tomonlama hamkorlikni rivojlantirish lozim. Shu munosabat bilan O'zbekiston globallashtirish va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari jadal rivojlanib borayotgan bugungi sharoitda yoshlarga oid siyosatni shakllantirish va amalga oshirishga qaratilgan umumlashtirilgan xalqaro huquqiy hujjat – BMTning Yoshlar huquqlari to'g'risidagi xalqaro konvensiyasini ishlab chiqishni taklif etgan edi. Bizning nazarimizda, mazkur hujjatni imzolaydigan davlatlar ushbu sohani o'z ijtimoiy siyosatining asosiy va muhim hayotiy ustuvor yo'nalishlaridan biri darajasiga ko'tarish bo'yicha qat'iy majburiyatlarni o'z zimmasiga olishi kerak. Shu munosabat bilan odamlar, birinchi navbatda yoshlarning ongu tafakkurini ma'rifat asosida shakllantirish va tarbiyalash eng muhim vazifadir", -degan edi.

Darhaqiqat, bugungi dunyo yoshlari son jihatidan butun insoniyat tarixidagi eng yirik avloddir, chunki ular 2 milliard kishini tashkil etmoqda. Sayyoramizning ertangi kuni, farovonligi farzandlarimiz qanday inson bo'lib kamolga yetishi bilan bog'liq.

Tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak, mamlakatimizda yoshlarning huquqiy madaniyatini oshirish borasidagi dastlabki xarakteristikalar, 1992-yil 22-avgustda "O'zbekiston Respublikasi o'quv yurtlarida har yili 1-sentyabr kuni "Mustaqillik kuni"ni o'tkazish to'g'risida" Prezident Farmoni e'lon qilinganda boshlangan edi.

Prezident Farmoni asosida O'zbekistondagi barcha o'quv yurtlarida 1-sentyabrda "Mustaqillik kuni" keng nishonlandi. Ta'lim muassasalarida shu kuni tantanali mitingdan so'ng birinchi darslar "Mustaqillik darslari" sifatida o'tkazildi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi 1994-yil 13-iyunda yoshlarning huquqiy ta'limini takomillashtirishning Kompleks dasturini qabul qildi. Unda Respublikada huquqiy ta'limni takomillashtirish, yoshlarning huquqiy madaniyati darajasini oshirish hamda O'zbekiston Respublikasida huquqiy demokratik davlat qurish uchun shart-sharoitlar yaratish masalalari ko'zda tutildi.

1997 yil 29 avgustda qabul qilingan "Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish Milliy Dasturi" ta'limda huquqiy bilimlarni takomillashtirish borasidagi asosiy manba bo'lib keldi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev tomonidan 2019 yil 9 yanvarda qabul qilingan "Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida"gi Farmon aholi barcha qatlamlari, ayniqsa, voyaga yetmaganlarga huquqiy bilim berish, ularning huquqiy saviyasini yuksaltirish uchun o'z vaqtida qabul qilingan hujjat hisoblandi. Ushbu hujjat ijrosini ta'minlash uchun amalga oshirilgan ishlar salmog'i, adliya tizimi faoliyati e'tiborga sazovor bo'ldi.

Voyaga yetmagan yoshlar asosiy huquqiy bilimlarni asosan, maktabda, ta'lim dasturi va standartlari asosida egallaydi. Lekin, barcha bolalar maktabda huquqiy bilimni bir hilda qabul qilavermaydi. Shuning uchun voyaga yetmaganlar o'rtasida huquqbuzarlik va jinoyatga moyillik statistikasi o'rganilganga salmog'i oshib borayotganini kuzatish mumkin.

Mamlakatimizda voyaga yetmaganlarda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish borasidagi olib borilayotgan ishlar tizimini yanada takomillashtirish borasida faoliyatni yanada yuqori darajaga ko'tarish hozirgi kunning eng zarur vazifasidir.

Chunki, avvalo, mamlakatimizda demokratik jamiyat qurishda ta'lim, ayniqsa huquqiy ta'limning o'rni jiddiy tarzda yuqori o'ringa ko'tarilmoqda;

Shuningdek, milliy qonunchiligimizda inson huquqlarini himoya qilish tizimi takomillashmoqda, yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizda inson huquqlarining mustahkamlanishiyoq buni asoslantirmoqda;

Bundan tashqari, globallashtirish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalar takomillashgan jarayonda rivojlangan mamlakatlardagi voqeliklarni huquqiy jihatdan to'g'ri baholashda voyaga yetmagan yoshlar yetarli huquqiy bilimga ega bo'lishlari shart.

Zero, huquqiy ta'limning maqsadi har bir kishiga amaliy faoliyatda zarur bo'ladigan huquqiy bilimlarni belgilangan davlat standartlari asosida olish imkoniyatini berishdan iborat. Tarbiyaviy va o'quv ishlari shaxsning huquqiy ong darajasini inson, jamiyat, davlat manfaatlariga javob beradigan eng umumiy yuridik qonunlar va normalarni anglab yetishga qadar oshirishga yo'naltirilishi lozim.

Huquqiy tarbiyaning o'tmishdan qolgan faqat bir tomonlama axborot berish – ma'rifatchilikka yo'naltirilganligini bartaraf etib, uni qonuniyligini mustahkamlash, fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini muhofaza qilish vazifalari bilan uzviyroq bog'lash zarur.

Shuni alohida nazarda tutish kerakki, yoshlarning huquqiy ongini shakllantirishda ularni huquq, qonuniylik ruhida tarbiyalash, huquqiy ma'rifat, qonunga hamda huquqqa nisbatan ijobiy munosabatini shakllantiribgina qolmay, balki shaxsning ijtimoiy-huquqiy faolligida, uning huquqiy madaniyatida o'z ifodasini topadi.

Haqiqatdan ham, yosh avlod ongida nima yaxshi, nima yomon, nima mumkin-u, nima mumkin emasligini, huquq va burch, halollik va poklik tushunchalarini odob-axloq normalari asosida tushuntirib borish hamda bosh qomusimizdagi eng muhim tamoyillarni sodda tilda bolaligidan o'rgatib borish kelajakda o'z samarasini beradi.

Bu borada bir necha jihatlarga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq:

1. Ta'lim tizimida huquqiy fan dasturlarini yangilash, davr talabiga moslashtirish, huquqiy darslarni amaliy qismini huquq tartibot hodimlarini taklif etgan tarzda, qonunlarni: “Voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi to'g'risidagi qonun”, “Васийлик ва хомийлик

to'g'risida"gi qonin, jinoyat kodeksi, Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeks, Xotin-qizlarni tazyiq va zo'rvonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi va "Xotin-qizlar hamda erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi qonun, xotin-qizlar va bolalar huquqlari, erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini tazyiq va zo'rvonlikdan ishonchli himoya qilish borasidagi qonunchilikka kiritilgan o'zgartishlarni mutxassislar tomonidan tushuntirishlarni yo'lga qo'yish;

2. Voyaga yetmaganlar huquqiy savodxonligini ta'minlashda ommaviy axborot vositalarining o'rni juda muhim. Shu bois milliy media makonida huquqiy mavzularga alohida e'tiborni yanada kuchaytirish, aholi o'rtasida ko'proq ko'tarilayotgan muammolarni davriy nashrlar sahifalarida, televidenie va radio eshittirishlarida tushuntirib borish zarur.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev tomonidan 2019 yil 9 yanvarda qabul qilingan "Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida"gi Farmon ijrosi real ta'minlanishiga erishish va axboroini muntazamiyligini, aholini ushbu axborotdan xabardorligini kuchaytirish maqsadga muvofiq

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Болбеков Б. Ёшлар – юртимиз таянчи. <https://vakillik.uz/2017/10/27/yoshlar-yurtimiz-tayanchi>.
2. Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев БМТ Бош Ассамблеясининг 72-сессиясида нутқ сўзлади. <http://uza.uz/oz/politics/zbekiston-prezidenti-shavkat-mirziyeev-bmt-bosh-assambleyasi-20-09-20>
3. Ўзбекистон Республикасининг Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида. <http://lex.uz/docs/3026246>.
4. Маматқобилов Т. Жамият тараққиётида ёшлар омили. <http://fikir.uz/blog/1920/17921.html>
5. Quvonchbekovna, O. S. The importance of "Kazilik adabi" in Abu Bakr Kasani's work "Badoi-us-sanoe". *International Scientific Journal ISJ Theoretical & Applied Science Philadelphia, USA*, (01).
6. Чубоева, О. НИГИЛИЗМ-ХУКУҚИЙ ОНГ, ДЕМОКРАТИК ДАВЛАТНИНГ ТАРАҚҚИЁТ ЙЎЛИДАГИ ХАВФЛИ ОМИЛИ. In *TURKEY International scientific-online conference: "THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH* (No. 1 Part 5).
7. Чубоева О. О'ZBEKISTONDA MILLATLARARO TOTUVLIKNI TAMINLASHNING KONSTITUTSIYAVIY-HUQUQIY ASOSLARI. *PEDAGOGICAL SCIENCES AND TEACHING METHODS/2022-PART, 10*.

8. Чубоева, О. Янги Ўзбекистон–III ренессансида хотин-қизлар ижтимоий ҳимояси. a collection scientific works of the International scientific conference (15 May, 2022)-Copenhagen: 2022

9. Ozodakhon, S. (2022). New Uzbekistan: Administrative Management Reform. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 9, 123-125

10. Kuvonbekovna, S. O. (2024). OILA MUQADDASLIGI HUQUQIY ASOSLARI. *PEDAGOG*, 7(2), 194-198.

11. 5. Фуқаролик жамияти асослари.

[www.uz.undp.org/content/dam/uzbekistan/docs/...on.../un\\_uzb\\_Civil\\_Society.pdf](http://www.uz.undp.org/content/dam/uzbekistan/docs/...on.../un_uzb_Civil_Society.pdf)